

ІСТОРИОГРАФІЯ ЕТНОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕМКІВЩИНИ



Історіографія дослідження Лемківщини надзвичайно велика: охоплює понад тисячу публікацій. Аналіз доробку усіх дослідників матеріальної та духовної культури лемків найбільш детально опрацьований українським фольклористом — відомим дослідником Лемківщини п. Миколою Мушинкою¹.

Виходячи з того, що в кожному розділі дослідження «Лемківщина», «Лемки» подаються відповідні бібліографічні дані, ми зупинимося лише на основних етапах та напрямках народознавчих досліджень цієї етнографічної групи українців.

Вперше на початку XVIII ст. на Лемківщині упорядковано збірник замовлянь, заклинань, який опубліковано лише в XIX ст.²

З другої половини XVIII ст. про цей край з'являється ряд географічно-етнографічних праць. Найбільш вагомими з них є таких авторів, як І. Орляя³ та Ю. Гуца⁴.

Але найбільш повним тогочасним етнографічним дослідженням південної Лемківщини були дослідження Я. Чапловича з детальним описом народного побуту, зняття населення, їжі, одягу, ремесла, торгівлі, календарних та сімейних обрядів тощо⁵.

У 40-х рр. XIX ст. О. Духнович видав працю етнографічного змісту «О народах карпатских», яка написана на основі довголітнього перебування на Пряшівщині. Йому належить і цілий ряд інших фольклорно-етнографічних досліджень⁶.

У 1860 р. з'являється дослідження Олексі Торонського⁷, де учений стисло описав географічне положення, походження та назву лемків, форми сільського господарства, одяг, звичаї та обряди, а також громадський побут і мовні особливості лемківського діалекту південної та північної частин Лемківщини.

Більш масштабно досліджував матеріальну лемківську культуру польський вчений Вінцент Поль⁸. Автор вивчав народне будівництво, його розташування, народний одяг, заняття населення, в тому числі народні промисли. Матеріальну культуру лемків вивчали польські дослідники М.Хилінський, С.Удзеля, І.Коперницький, О.Кольберг⁹.

Цими та іншими польськими дослідниками досліджено значну кількість населених пунктів, зібрано та опрацьовано ряд питань матеріальної та духовної культури. Однак з деякими твердженнями цих авторів не можна погодитись, і, крім цього, усі питання як матеріальної, так і духовної культури північної частини Лемківщини вони розглядали ізольовано від культури українського народу.

Деякі питання суспільно-економічного, сімейного життя та громадського побуту населення північної Лемківщини в період феодалізму досліджував А.Віняж¹⁰.

Наукове вивчення Лемківщини започаткували представники демократичного напрямку в українському народознавстві. Так, І.Вагилевич¹¹ у своїй статті подає історію північних лемків, описує їхній одяг, їжу, заняття, мову, звичаї, обряди тощо.

Я.Головацький¹², подорожуючи в 1839 р. по Карпатах, у замітках об'єктивно відтворив тогочасне становище селянства, яке страждало від феодально-кріпосницької системи.

На противагу деяким авторам, які намагалися представити українське населення Карпат відокремленим від українського народу, Головацький показує органічну і культурну єдність галичан, закарпатців і українців. Він дуже детально охарактеризував лемківський одяг, відмітивши його спільність та відмінність з одягом інших етнографічних груп українського населення Карпат, зібрав та упорядкував 4-томне видання «Народные песни Галицкой та Угорской Руси».

У 1885 р. вийшла збірка пісень Григорія Де Воллана¹³, де, крім власних записів, використані записи Бідермана, Легера, Петерсона та інших дослідників.

У другій половині XIX ст. багато народознавчих матеріалів із Пряшівщини було опубліковано на сторінках преси: «Світ», «Новий світ», «Церковна газета», «Карпати», «Листок», «Додаток до «Листка», «Наука», «Село» та ін. З угорських газет фольклорно-етнографічні матеріали друкували «Kelet» («Схід»), «Gorog katholikus Szemle» («Греко-католицький огляд»), «Felvidek» («Верховина»), «Ethnologische Mitteilungen aus Ungarue» («Етнологічні повідомлення з Угорщини»), «Etnographia» («Етнографія») та ін. Українське народознавство на сторінках цих газет та журналів публікувалось поки що недовго.

Із найзахідніших областей Пряшівщини — Спиша про народний побут найбільше писали Г.Бескид¹⁴ та Ю.Ставровський-Попрадов, які опублікували ряд статей в газеті «Новий світ» в 1872р.¹⁵ Ставровський-Попрадов написав етнографічно-діалектологічну працю, що була опублікована в 1871 р.¹⁶

Вказані праці мали здебільшого аматорський характер, а збирання фольклору на науковій основі вперше розпочав Володимир Гнатюк¹⁷ — відомий український вчений, громадський діяч демократичного напрямку. Його записи народних пісень, казок, легенд, переказів та анекдотів, зроблені під час п'ятьох експедицій на Закарпаття, опубліковані в 5-ти томах і є досі неперевершеним шедевром для пізнання народної культури цього регіону. Відзначаються винятковою фольклорною і мовною точністю.

З Лемківщиною пов'язані й інші праці В. Гнатюка: «Русини Пряшівської єпархії і їх говори», «Пісенні новоговори в українсько-руській словесності», «Словаки чи русини?».

«Угро-руські духовні вірші», «Легенди про три жіночі долі» та ін.

Велика заслуга В.Гнатюка в тому, що він залучив до етнографічного дослідження значну кількість місцевої інтелігенції, розробив для них наукові програми, за якими збирались матеріали. Наукова діяльність В.Гнатюка з дослідження лемківського фольклору детально досліджена М.Мушинкою¹⁸.

Майже одночасно з В.Гнатюком займався дослідженням лемківської діалектології Іван Верхратський¹⁹.

У другій половині XIX ст. з'явились твердження, які заперечували автохтонність українського карпатського населення, доводячи, що Карпати, в тому числі й Лемківщина, були заселені волохами, які керувались «волооським правом».

Михайло Грушевський, досліджуючи північну Лемківщину, вперше аргументовано заперечив цю антинаукову концепцію: «Села на північній Лемківщині, які були засновані або переведені на так зване «волооське право», правилися правом руським²⁰. Друге важливе питання, яке розглянув дослідник,— це питання заселення, тому що всі прихильники волоської колонізації Карпат твердили (і зараз твердять), що основним заняттям селян на волоському праві була відгодівля овець, а не землеробство, і всі повинності вони сплачували вівцями. Аналізуючи повинності одинадцяти сіл на волоському праві, М.Грушевський писав: «Як бачимо, що тільки в трьох селах може бути мова бодай про якісь овечі стада, свині в господарстві відігравали більшу ... роль»²¹.

У працях М.Грушевського, особливо в люстраціях, наведено незаперечні документальні матеріали, що основним заняттям населення північної Лемківщини було землеробство, а не скотарство, як до цього чомусь твердили деякі, особливо польські, науковці²².

На початку XX ст. зросло зацікавлення до вивчення українського населення Карпат. Його почали вивчати не лише місцеві українські дослідники, але й східно-українські та російські. Так, Ф.Вовк на північній частині Лемківщини провів антропологічні та етнографічні дослідження, на основі яких зробив такі висновки: «Лемки мають багато спільного з іншими етнографічними групами українського народу, виявляють близькість до західних та південно-західних слов'ян»²³.

Значний внесок у вивчення мови та культури лемків вніс мовознавець Іван Панькевич — послідовник В.Гнатюка, в якого на Пряшівщині була значна кількість кореспондентів. Свої матеріали він часто друкував на сторінках журналу «Підкарпатська Русь», що згодом переросли в окремі наукові дослідження²⁴.

У дослідженні музичного фольклору Лемківщини поважне місце займає вчений-етномузикант, фольклорист, композитор Філарет Колесса, який, починаючи з 1912 р., проводив дослідження як на північній, так і на південній Лемківщині. На підставі зібраного музичного матеріалу він вперше робить класифікацію лемківського фольклору на основі ритмічного, мелодійного, жанрово-тематичного принципів. Ще раніше він проаналізував мелодії закарпатських колядок і весільних пісень²⁵.

Багатою є історична література, зібрана Юліаном Яворським. На основі матеріалів експедицій на Закарпаття й роботи над давніми рукописами вчений опублікував у 20–30-х рр. збірник замовлянь²⁶. Видрукував також ряд збірників, таких як: астрономічних та метеорологічних віщувань з 1740 р., біблійних легенд кінця XVII ст., забобонів про сни, обробку повістей XVII ст. про римські діяння тощо. Але найбільш цінними є праці Ю.Яворського, написані на основі зібраних рукописів²⁷.

Досить детально досліджував народне мистецтво Пряшівщини С.Маковський. Результати цього дослідження вийшли окремою книгою²⁸.

Вперше народну архітектуру карпатського регіону почав досліджувати Володимир Січинський²⁹. Він же самотужки опрацював методику досліджень народного будівництва. Незважаючи на специфічні особливості народної архітектури бойків, гуцулів та лемків, у цій праці автор стверджує, що народне будівництво лемків має загальноукраїнський характер. Праці В.Січинського є надзвичайно великим вкладом у дослідження матеріальної культури українців карпатського регіону.

У 1935 р. в м. Мукачеві було засновано Етнографічне товариство Підкарпатської Русі, яке очолив Августин Волошин. Це товариство об'єднало в собі 500 членів. Метою його було дослідження народної культури. Товариство мало свій друкований орган — «Вісті Етнографічного товариства Підкарпатської Русі» (під редакцією А.Балажа). Виходив і його додаток — «Молодий етнограф». Члени товариства зібрали понад дві тисячі пісень, багато записів народних обрядів. Видавало товариство також питальники-довідники.

Значний внесок у дослідження народної культури лемків зробив російський вчений-емігрант Петро Богатирьов³⁰, головним чином у дослідженні духовної культури: вірувань, забобонів і народної демонології, які лягли в основу численних його наукових та публіцистичних праць. Крім того, його заслуга в тому, що він накреслив дослідження культури Закарпаття з точки зору структуралізму (лемківський матеріал він використовував у всіх своїх працях).

Народну культуру, головним чином діалект русинів-українців Пряшівщини, досліджував один із засновників москвофільства Георгій Геровський. Його доробок — кілька праць з етнографічного фольклору³¹. Після

другої світової війни опублікував дві узагальнюючі розвідки про народну культуру і мову русинів, звичайно, заперечуючи, що їх мова — це діалект української мови.

На початку ХХ ст. ряд дослідників почали вивчати монументальну архітектуру Пряшівщини. Найбільшу лепту в цю працю вніс чеський мистецтвознавець-історик Флоріан Заплетал, який опублікував ряд оригінальних досліджень з цих проблем³², які становлять великий внесок у дослідження культури, економічного та соціального життя русинів-українців.

Значно активізувалась дослідницька робота народознавства Пряшівщини у післявоєнний період. Зайнялись цим, в основному, місцеві дослідники. Водночас з цією ж метою були створені комплексні експедиції.

Внаслідок експедиційних досліджень Василя Латти³³ з 1957 по 1965 рр., який вивчав говори 270 сіл, була підготовлена й вийшла друком монументальна праця «Атлас карпатських говорів». Дослідження В.Латти продовжила Зузанна Ганудель, яка видала два томи вузькоспеціалізованого діалектичного атласу та діалектологічну монографію про народні страви³⁴.

Багато праці у вивчення північної Лемківщини вклав польський дослідник Роман Райнфус³⁵, який на належному науковому рівні досліджував народне дерев'яне будівництво та народні промисли, а також вивчав питання відгодівлі овець. Однак деякі його твердження не витримують елементарної критики. Так, він зазначає, що на Західній Лемківщині по обидва боки Карпат значна кількість назв виразно польського походження, що дає підстави припускати, що перед приходом в ці краї волоського етнічно-руського населення тут вже раніше жили люди, які розмовляли польськи, або діалектом, подібним до польського³⁶. У цьому його підхід є докорінно неправильним.

Великий внесок зробив Юліан Тарнович, видавши ілюстровану книгу з додатком про духовну культуру північної Лемківщини³⁷.

Надзвичайно важливою передумовою для планомірного дослідження та збереження пам'яток матеріальної культури Пряшівщини було заснування в 1954 р. музею української культури, який у 1964 р. перенесений до м.Свидника (тепер Музей українсько-руської культури). З 1965 р. Музей розпочав видання «Наукового збірника української культури». На сьогодні видано 20 томів у 26 книгах, майже 10000 друкованих аркушів. На сторінках цього видання домінують праці з етнографії, фольклору та мистецтвознавства³⁸.

Окремим виданням Музей видав ряд монографій³⁹.

У 1960 р. при Пряшівському філософському факультеті ім. П. Шафарика засновано кабінет народної словесності, пізніше його перетворено на науково-дослідний відділ кафедри україністики, який спрямовує свою діяльність на збирання та дослідження головним чином фольклору. Тут опубліковано ряд наукових праць⁴⁰.

Багато науковців досліджують й заняття населення Східної Словаччини, зокрема такі важливі питання, як розвиток вівчарства, що має важливе значення для етногенезу населення (Кубійович В., Подолак Я. та ін.)⁴¹.

У 1951 р. засновано культурний Союз українських трудящих (КСУТ), в програмі якого важливе місце займає дослідження народної культури. Союз сприяє діяльності самодіяльних колективів у галузі видання наукових та науково-популярних праць.

У 1953 р. КСУТ видав змістовний збірник Ю.Недзельського «З уст народу», що містить т.зв. «дрібні» фольклорні жанри, записані на Закарпатті протягом півтора століття різними збирачами. Та після видання за вказівкою партійних органів цей збірник був знищений.

У 1954 р. КСУТ почав видавати «Репертуарний збірник» на допомогу гурткам художньої самодіяльності. Окремим виданням видано також пісенний збірник регіонів Пряшівщини. Першим самостійним збірником пісень українців Пряшівщини були «Співаночки мої», які вмістили 510 народних пісенних творів⁴².

Значне місце на сторінках ксутівської преси відводиться народній культурі. Зокрема, в «Новому житті» у різний період друкувались окремі статті: «З уст народу», «З народної творчості», «З народних співанок», «З фольклорних записів» тощо. Дуже вагомими матеріалами з польових записів публікуються на 16-сторінкових фольклорних «додатках» до «Нового життя», в яких з 1963 р. видано 26. З них половину опрацював М.Шмайда. Кожен з них подає нові, раніше неопубліковані дані. Два зошити фольклорних матеріалів М.Шмайди в 1960–1970 рр. видав журнал «Дукля».

Основна ділянка наукових досліджень М.Шмайди — народні звичаї та обряди. В 1992 р. вийшов перший том календарної обрядовості українців-русинів Пряшівщини, зараз — готовий до друку другий том⁴³.

Неперевершеним виданням народних пісень Південної Лемківщини є тритомний збірник. Перший том цієї серії підготував до друку Ю.Костюк⁴⁴. Цей том охоплює 260 пісень з мелодіями, зібраних у 60-ти селах. Другий том містить 1187 пісенних творів, зібраних упорядником Ю.Цимборою в 98 селах⁴⁵. Третій том, у якому є 416 пісень з мелодіями, підготував А.Дулеба⁴⁶.

Найвизначнішою подією у виданні народної прози південних лемків у післявоєнний період можна вважати українські народні казки Східної Словаччини⁴⁷ М.Гіряка, який з 1965 по 1978 рік видав сім томів (понад 300 текстів).

Певним підсумком фольклорних досліджень на території Пряшівщини можна вважати антологію М.Мушинки «З глибини

віків», що містить 300 пісень, 13 замовлянь, описи обрядів, 370 прислів'їв, 150 загадок, 40 казок, легенд та переказів⁴⁸.

Матеріали з народної культури лемків — 112 томів загальною кількістю 30000 сторінок та близько 1000 фотографій — зберігаються в Центрі дослідження Етнографічного інституту Словацької Академії наук у Братиславі.

Після Другої світової війни дослідження Лемківщини дещо активізувалось Музеєм етнографії та художнього промислу Національної Академії наук України (зараз — Інститут народознавства НАН України), Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії НАН України в Києві.

Після депортації західних лемків зі своєї прабатьківщини польські учені посилили також наукове вивчення культури лемків, більшість з досліджень опубліковано в матеріалах Музею народного будівництва в Сяноку. Це не лише матеріали з народної архітектури, але й народного мистецтва, заняття населення тощо.

У 1969 р. С.Чайковський опрацював і видав монографію про народне будівництво Лемківщини. Досліджуючи архітектуру, він одночасно займався і етногенезом, вдаючись до фальсифікації історичних документів.

У 1964 р. західнолемківські пісні зібрав та видав окремим виданням П.Стефанівський.

Останнім часом у Польщі проводяться симпозиуми, конференції, на яких обговорюються питання матеріальної та духовної культури західних лемків. Необхідно зазначити, що основна мета цих заходів — виправдати депортацію лемків і, довести, що їх матеріальна і духовна культура відмінна від української і нібито вона запозичена від інших народів. Часто повністю ігнорується питання взаємовпливу лемківської культури на сусідні народи.

Так, польський мовознавець Я.Рігер в статті «Лемки і їх мова» пише, що солома,

молоко, берег, берест, відповідає польській мові⁴⁹.

Не можна не згадати активізацію так званих «досліджень» прихильників політичного русинства, мета яких — допомогти деяким урядам в денационалізації українського населення.

І.Ф.Лемкін, автор історії Лемківщини, пише: «Жителі Карпат суть поділені на три групи, проходящих под назвом — лемки, бойки и гуцули, а то з огляду на их значніи языкови різниці. Всі однак тоти тры групи взяты разом в истории под назвом карпаторуссы-руснаки, а території, котры замешкуют под назвом Карпатска Русь»⁵⁰.

Час від часу з тією ж метою на сторінках як преси, так і наукових видань з'являються статті, які, так би мовити, «теоретично» «обгрунтовують» русинство.

Підсумовуючи огляд літератури, слід сказати, що деякі дослідники, можливо, у зв'язку з відсутністю матеріалів, а деякі й цілеспрямовано, перекручують історичні факти. Не всі дослідження є рівнозначними, але можна констатувати, що в справі дослідження Лемківщини зроблено чимало, і найважливіше те, що зараз дослідженням цієї етнографічної групи українського народу — лемків займаються українські дослідники. Підсумком їхньої праці є двохтомна монографія «Лемківщина». Оцінюючи її в цілому позитивно, слід відзначити, що тут відсутнє ретроспективне висвітлення всіх питань як матеріальної, так і духовної культури, всього того, що визначає етнографічну характеристику етнографічної групи, а також тут відсутня концепція цього важливого дослідження⁵¹.

Основне завдання, яке зараз стоїть перед українською народознавчою наукою, крім видання монографій «Лемківщина», «Лемки», дослідити і видати узагальнююче дослідження всіх галузей матеріальної та духовної культури етнографічної групи українського народу — лемків.

- ¹ Лемківщина. Земля – люди – історія – культура.— Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1988.— Т. 2.— С. 407–462.
- ² Петров А. Угро-русские заговоры и заклинания начала XVIII в. // Живая старина.— 1891.— Вып.4.
- ³ Орлай И. История о карпаторусах.— СПб., 1806.
- ⁴ Гуца Ю. Древние и нынешние славяне.— Москва, 1891.
- ⁵ Czaplóvicz I. Etnografia Rusinow v Uhorsku.— В кн.: Urbancova V. Poczatki slovenskej etnografie.— Bratislava, 1970.— S. 343–357.
- ⁶ Духнович О. О народах карпатских // Твори в 4-х т.— Пряшів, 1968. (Рукопис зберігається у Львівській науковій бібліотеці НАН України.— Ф. 2.— № 176).
- ⁷ Торонський О. Русини–Лемки // Зоря Галицька.— Львів, 1860.
- ⁸ Pol W. Prace z etnografii północnych stoków Karpat.— Wrocław, 1966.
- ⁹ Chyliński M. Siedziby Rusinow wedłuż Karpat. Zarys etnograficzny. Dwytygodnik Naukowy.— Kraków, 1884.— № 19; *Udziela S.* Rozsidlenie się Łemków // Wisła.— Warszawa, 1884.— № 19; *Kopernicki J.* O góralach Ruskich w Galicji. Zarys etnograficzny. Zbiór wiadomości do Antropologii krajowej.— Kraków, 1889.— Т. 13; *Kolberg O.* Sanackie i krosnienskie. Dzieła wszystkie.— Wrocław—Poznań, 1974.— Т. 44.
- ¹⁰ Winiarz A. Ziemia Sanocka w Aktach 1465–1552. Kwartalnik historyczny.— Lwów, 1886.— Т X.
- ¹¹ Вагилевич І. Лемки — мешканці Західних Карпат // Народна творчість та етнографія.— К., 1965.— № 4.
- ¹² Головацький Я.Ф. Великая Хорватия или Галицко-Карпатская Русь // Московитянин, 1841.— Ч. 6 — Кн. 2.— С. 213–232; Кн. 12.— С. 457–467; *Його ж:* О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Угрии // Отечественные записки.— 1867.— № 6.— С. 471–503; № 2.— С. 810–844; *Його ж:* Карпатская Русь // Народные песни Галицкой та Угорской Руси.— М., 1878.— Ч. 4.— С. 685–712.
- ¹³ Де Воллан Г. Угрорусские народные песни.— СПб, 1885.
- ¹⁴ Бескид Г. Свадьба в сторонах попрадских. Місяцеслов на 1890 год.— Унгвар, 1889.— С. 72–81.
- ¹⁵ Ставровський-Попрадов Ю. Сказки Спишской Руси // Новий світ.— Ужгород, 1872.— № 34.
- ¹⁶ Дзендзелівський Й. Ставровський (Попрадов) Ю. як дослідник говорів та етнографії Пряшівщини.— 1871.
- ¹⁷ Етнографічний збірник НТШ.— Львів, 1897.— Т. 3,4,9,25,29,30. Записки НТШ.— 1900.— Т. 35–36.— С. 1–70; Там само.— 1901.— Т. 42.— С. 1–80; Там само.— 1902.— Т. 50.— С. 37.— Т. 52.— С. 38–67; Там само.— 1910.— Т. 97.— С. 74–85.
- ¹⁸ Мушинка М. Володимир Гнатюк і Закарпаття // ЗНТШ.— Париж-Мюнхен.— 1975.— Т. 190; *Його ж:* Володимир Гнатюк: життя і його діяльність тощо.— 1987.— Т. 207. та ін.
- ¹⁹ Верхратський І. Взірці бесіди угорських руснаків // НТШ.— Львів, 1901.— Т. 44.— С. 113–224.
- ²⁰ Stadnicki A. O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat.— Lwów, 1848.
- ²¹ Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних та економічних відносин Західної України.— Львів, 1906.— Т. 1.— С. 8.
- ²² Грушевський М. Жерела...— Т. 3.— С. 24.
- ²³ Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. Вид. Український громадський видавничий фонд. — Прага, 1928.
- ²⁴ Панькевич І. Наші старовинні колядки.— Пряшів, 1948; Детально про його творчість див.: Науковий збірник Музею української культури у Свиднику /За ред. М.Мушинки.— 1969–1970.— Т. 4.— Кн.1–2. *Панькевич І.* Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей.— Ч.1.— Звучна морфологія.— Praha, 1938.
- ²⁵ Колесса Ф. Народні пісні з південного Закарпаття.— Ужгород, 1923; *Його ж:* Народні пісні з підкарпатської Русі.— Ужгород, 1938; *Його ж:* Народні пісні з Галицької Лемків-

щини.— Львів, 1824; *Його ж*: Старовинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді.— Ужгород, 1934.— Т. 10.— С. 126–149.

Яворський Ю. Практика господарям // Вісник Народного Дому.— Львів, 1921.

Яворський Ю. Ветхозаветные библейские сказания в карпатской церковно-учительской обработке конца XVII в. // Науковий збірник товариства «Просвіта».— Ужгород, 1927.— № 5.— С. 125–204; Карпаторусское поучение о снах // Карпатский свет.— Ужгород, 1928.— № 8.— С. 282–283; *Яворський Ю.* Повесть из «Gestu Romanovum» в карпаторусской обработке конца XVII в. // Сборник Русского института в Праге.— 1929; Ветхозаветные библейские сказания в карпаторусской учительской обработке конца XVII в. // Ужгород – Прага.— 1927.

Маковський С. Народное искусство Подкарпатской Руси.— Прага, 1925.

Sičynskij V. Drevene stavitelstvo na Makovie. Narodopisny vestnik Československy.— Praha, 1938; *Його ж*: Drevene stavby karpatске oblasti.— Praha, 1938.

Bohatyrev P. Ulohy etnografa na Podkarpatske Rusi a na vychodnim Slovensku. 36. Podkarpatska Rus.— Bratislava, 1936; *Його ж*: Pšispevky k studiu lidovych obsadu a poverpsi stavbe domu na vychodnim Slovensku a Podkarpatske Rusi. Narodopisny vestnik Československy.— Praha, 1934.— R XXVII—XXVIII; *Його ж*: Подкарпатская свадьба. Центральная Европа.— Прага, 1927.— № 30–96.

Геровський Г. Угро-русские народные песни // Научно-литературный сборник Галицко-русской матицы.— Львів, 1901.— Т. 1.— Кн. 1–2. *Його ж*: Народная культура населения Пряшевщины.— Прага, 1946.— С. 145–146. *Його ж*: Народная речь населения Пряшевщины.— Там само.

Zapletal F. Drevene chramy jihokarpatskich Rusinu. Podkarpatskaja Rus.— Praha, 1921.— S. 117–121; *Його ж*: Łemkowski typ rusinskeho chramu. Československa Republika.— Praha, 1924.

³³ *Латта В.* Атлас українських говорів Східної Словаччини.— Пряшів, 1991.

³⁴ *Ганудель З.* Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Ткацька лексика.— Пряшів, 1981.— Т. III; *її ж*: Народні страви, напої і лексика українських говорів Східної Словаччини.— Пряшів, 1987; *її ж*: Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини.— Т. 1.— Назви страв, посуду і кухонного начиння.— Пряшів, 1981.

³⁵ *Reinfuss R.* Problem Karpat w badaniu kultury ludowej. Polska sztuka Ludowa.— Warszawa, 1959.— № 1–2; *Його ж*: Łemkowie jako grupa etnograficzna. Prace i materiały etnograficzne.— Lublin, 1948; *Його ж*: Łemkowie w przeszłości i obecnie w Łemkowie – kultura – sztuka – język.— Sanok, 1963.— S. 13.

³⁶ *Studiu Slavika Akademius Scientiarum Hungaricorum.*— Budapest, 1971.— Т. XVII.— S. 45–90.

³⁷ *Тарнович Ю.* Ілюстрована історія Лемківщини.— Ч. 1.— Львів, 1936.

³⁸ *Зілинський О.* Історичні та жанрові риси пісні про Степана Воеводу // Науковий збірник української культури.— Свидник - Пряшів, 1965.— Т. 1; *Його ж*: Старовинна колядка з Самбірщини // Там же; *Ковачова-Пушкаррьова Б., Пушкар І.* Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині // Там само.— Пряшів, 1971.— Т. 5; *Кундрат А.* З метрологічної термінології українців Східної Словаччини // Там само.— Пряшів, 1976.— Т. 8; *Ганудель З.* Назви посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини // Там само.— Пряшів, 1976.— Т. 8. *Сополига М.* Жиле приміщення в народному будівництві північно-східної Свидниччини в другій половині XIX — початку XX ст. // Там само.— Пряшів, 1971.— Т. 6,7.

³⁹ *Сополига М.* Народне житло українців Східної Словаччини.— Пряшів, 1983.

⁴⁰ *Каршко А.* Любов мого серця.— Пряшів, 1974; *Його ж*: Пісні з Гайдорані.— Пряшів, 1976; *Його ж*: Вершнику зелений.— Пряшів, 1981.

⁴¹ *Kubijovic V.* Pastorsky život v Podkarpatske Rusi.— Praha, 1935 — 1937.— Т. I, II; *Podolak J.* Pestovanie poľnohospodarskich

- ptodin a chov hospodarskych z'verat na Slovensku od polovice 19 do polovice 20 stor. Stručny etnograficky nacert. Agrikultura R IV.— Bratislava, 1965 i in.
- ⁴² Співаночки мої.— Пряшів, 1958.
- ⁴³ *Шмайда М.* А ші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехословаччини.— Пряшів, 1992.
- ⁴⁴ *Костюк Ю.* Українські народні пісні Пряшівського краю. Записав та опрацював Ю.Костюк.— Братіслава, 1958.— Т. 1.
- ⁴⁵ Українські народні пісні Східної Словаччини. Записав і упорядкував Ю.Цимбора.— Пряшів, 1963.— Т. 2.
- ⁴⁶ Українські народні пісні Східної Словаччини. Записав і опрацював А.Дулеба.— Пряшів, 1977.— Т. 3.
- ⁴⁷ *Гіряк М.* Українські народні казки Східної Словаччини. Упорядкування і коментарі М.Гіряка.— Пряшів, 1965.— Т. 1; Т. 2.— 1966; Т. 3.— 1966; Т. 4.— 1972; Т. 5.— 1976; Т. 6.— 1978; Т. 7.— 1979.
- ⁴⁸ *Мушинка М.* З глибин віків. Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини.
- ⁴⁹ *Rieger J.* Łemkowie i ich język. Łemkowie. Kultura – sztuka – język.— Sanok, 1983.— S. 23.
- ⁵⁰ *Лемкин И.Ф.* История Лемковщины в V частях. Издание Лемко-Союза в США.— 1964.— С. 24.
- ⁵¹ Лемківщина. Земля, люди, історія, культура.— Т. I,II.— Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто, 1988.